

Völgyesi Levente

Városrendészeti szabályozás Kecskemét mezőváros 18–19. századi életében

A mezővárosi elnevezés mögötti tartalom az évszázadok folyamán sokat változott. A középkori jobbágyság–földesúr alávetettségi helyzetből a második jobbágyság kelet-európai kialakulásával a jobbágyság albérlője, szinte tulajdonostársa lett megművelt földjének, a mezővárosok esetében a státusz egyre inkább a szabad királyi városok kiváltságaihoz lett hasonlatos.¹ A városi autonómia kiterjedt a városi tanács megválasztására, az oppidumokban is megjelent az *electa communitas* kifejezetten szabad királyi városhoz köthető intézménye, státútum-alkotási jogot nyertek, bár általában ezeket a mezővárosi szabályrendeleteket a földesúr határozatával jóváhagyta, de legalább is ellenjegyezte, s a jogalkotás mellett bírászkodási, igazgatási autonómiával is felruházta a várost. A török hódoltság területén a város és eredeti földesura között tovább csökkentek a kötelmek számai.

Kecskemét városa szintén előnyös helyzetben volt már a török hódoltság idején is. A szultáni kincstárnak fenntartott városban törökök nem tartózkodtak, csak a kincstári adót kellett évente egy összegben megfizetni.² Kecskemét ráadásul ki tudta használni azt a gazdasági lehetőséget is, hogy a török időben elnéptelenedett területeken felszabadult földeket árendába vette a magyar földesúrtól és a török szpáhiktól, így gazdasági erejét tovább növelhette.³ Kecskemét így kedvező jogi és gazdasági helyzetben várta az ország újraegyesítését és a konszolidációt, s

elindult a gazdasági és társadalmi fejlődés útján, amelynek végeredményeként 1834-ben meg is váltotta magát a földesúri függés alól. Bár a szabad királyi városi státuszt sohasem nyerte el, az 1848-as polgári átalakulást követően ennek különösebb fontosságot nem is lehetett tulajdonítani.⁴

Az *electa communitas* 1795. évi felállításáról levéltári adataink vannak,⁵ amíg a városi tanácsról, tehát a legfőbb jogalkotó, végrehajtó és bírászkodó szervről a kezdetektől fogva tudomásunk van. A választott közösség 60 fős testület lett, célja, hogy az árvákról való gondoskodás, a számvevői hivatal és a város gazdájának felügyelője külső emberekből kerüljön ki, ne a tanács tagjait terhelje ez a feladat. Ezzel a városi tanács mellett megjelent egy újabb testület, amely a megnö-

vekedett igazgatási feladatok ellátásában segítette a szűkebb testület munkáját.

Kecskemét, régi városháza (épült 1746-ban)

Kecskemét, Városháza tér (metszet, 1872)

A városi tanács önállósága egy mezőváros esetében eléggé szokatlan volt, a szabad királyi várostól eltérő közigazgatási egységek komolyabb autonómiával nem bírtak. Ezért Koháry István földesúrnak bécsi tartózkodása alatt, 1686. március 28-án rendeletet kellett kibocsátania arra vonatkozóan, hogy Kecskemét város tanácsának tekintélyét megőrizze és megvédje. A földesúr rendeletében megígérte, hogy eljár azon személyekkel szemben, akik nem hajlandók a városi tanács tekintélyét elfogadni, hanem ellene fordulnak.⁶ Csábrágon, 1713. június 23-án kelt újabb okiratában a földesúr ismételten felhívta a lakosság figyelmét a városi tanács iránti en-

gedelmességre, büntetés kiszabásának kilátásba helyezése mellett.⁷

Az első leírás, amelyben Kecskemét város tanácsa saját működését szabályozta, 1724-ből való. A tanácsülések gyakoriságát heti egy alkalomban határozták meg, mégpedig csütörtöki napon. Ide már csak előkészített ügyek kerülhettek. Ha peres ügyet tárgyaltak, a felpereseknek és az alpereseknek egy-egy forintot kellett letenniük a városi tanács asztalára, amelyet a város szükségleteire kellett fordítani.⁸ Ezt az intézkedést már a mai kor eljárási illetékfizetési előírásainak közvetlen elődjének tekinthetjük. Ugyanígy szabályozták 1762. július 30-án a fellebbezési illetékfizetési kötelezettséget.⁹

Még ezt az önszabályozást megelőzően született meg 1712. május 1-jén az a szabályrendelet, amely a le-

köszönő bírák megvendégeléséről szolt. Úgy tűnik, ezek az alkalmak nem az önmegtartóztatás pillanatai, mert az étel-, ital- és pénzadományok nagyságát az *óbírák* esetében a tanács erősen mérsékelte rendeletében.¹⁰

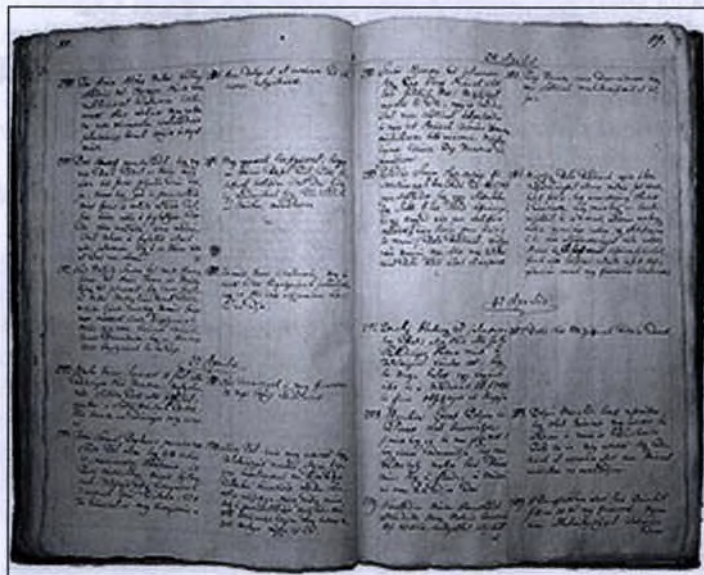
A városi tanács 1721. április 23-án ismételten működési szabályzatot bocsátott ki, most a székbírákkal kapcsolatosan. A *székbírák* természetbeni juttatásban (is) részesülhettek, s úgy tűnik, néha kissé mohón éltek jogaikkal, mert a státútum kénytelen szabályozni, hogy a bírák azonos mennyiségű húst vihessenek csak haza, aki pedig a megadott mennyiség fölött kíván vételezni, annak árát fizesse meg. Ezt a rendszabályt Koháry István földesúr is megerősítette Pesten, 1721. május 29-én.¹¹

A városi tanács 1788. november 3-án egészítette ki a működésével kapcsolatos korábbi rendeleteit. Meghatározták a tanácsosok fizetését, viszont mindezt igen mérsékelt formában, miután figyelemmel voltak arra, hogy a tanácsos urak más kereső foglalkozást is űzhetnek. A tanácsülésen való meg nem jelenés fizetéscsökkenést von maga után, amely azt jelenti, hogy aki távol tartja magát az ülésektől – így hivatalát nem látja el – lenullázza tanácsosi jövedelmét.¹² Aki egyházi gondnoki tisztséget is betöltött, havonta egyszer távol maradhatott, tekintettel arra, hogy egyházi megbízatása is a köz érdekét szolgálta.¹³

Egy keltezetlen, de 1786–1790 közé datálható városi szabályrendeletben szabályozásra került a városi tisztségviselőinek és alkalmazottainak munkaköre és feladata is. Így a *főbíró* feladata, hogy reggeltől estig a Városházán tartózkodjon, hetente két alkalommal gyűlést hívjon össze,¹⁴ vigyázzon a csendre és a békére, a városi hadnagyokkal együtt a bűnösöket kutassa fel, a státútumok betartásáról gondoskodjék, s a városban szállást vevő urakat megnyerje a város ügyei számára. A *második bíró* – vagy más néven *perceptor* – feladata a város gazdasági életének vezetése, ezen kívül az épületek állagmegóvásának felügyelete, minőségi építőanyagból való gondoskodás volt. Az utak, hidak, töltések állapotát szintén kötelessége volt figyelgetni, s a tűzvédelem szabályainak karbantartása és azok betartatása, a városi pénztár kiadásainak és bevételeinek számontartása, a rabokról való gondoskodás, a státútumok megszegőinek megbüntetése, a csaplárosok elszámoltatása, a bűnüldözés, a városi ménes felügyelete mindmind a másodbíró feladatai közé tartozott. E szerteágazó kört növeli még, hogy ő volt köteles gondoskod-

ni a városi szolgálatban lévő cselédek munkáltatásáról. Annak érdekében, hogy a város földesurai időben megkapják járandóságukat, szintén a *perceptor* felelt.

A városbíró és elsőszámú helyettesén kívül további tisztségviselők feladatköreit is meghatározta a városi tanács. Az *adószedők*nek kellett a vásári helypénzt beszédni, az egyéb adókat begyűjteni, vezetni az adólajstromot, felügyelni a városi csapszékeket, s azokat borral ellátni. A *város gazdája* tisztség szintén szerteágazó. A teljes adminisztráció, a kaszálás megszervezése, az épületfa-állomány megőrzése és a városi középületekre való fordítása, ugyanígy a nád, zab, árpa, búza állományának kezelése, a városi szolgálatban lévő cselédek, kocsisok, szerkesek, béresek ellátása, a rabok élelmezése és őrzése, a súlymértekek felügyelete, a tűzoltó eszközök kezelése, ha a *második bíró*

Kecskemét város főbírájának jegyzőkönyve, 1788–89
(Bács-Kiskun megyei Levéltár)

nem volt itthon. Végül ez a századvégi rendelet szabályozta a *sáfár* feladatát: ő a *városgazda* helyettese. Kötelessége a kisebb nyilvántartások vezetése, a járadékok beszedésének intézése.¹⁵ Ez a forrás tehát tartalmazza a városi tisztségek hierarchiáját, a helyettesítési sorrendnek megfelelően: *főbíró*, *második bíró*, *város gazdája*, *sáfár*.

Ugyanitt a tisztségviselő mellett fellelhetjük az alkalmazottak munkakörét is. A *notariusok* szintén állandóan a Városházán tartózkodtak, a rabok pénzügyeit intézték, a tanácsüléseket és bírói döntéseket jegyzőkönyvezték, az adásvételi és csereszerződéseket bejegyezték, iktatták a keletkezett iratokat, a vásárok és dézsmaadás¹⁶ idején segítették az adminisztrációt, szerkesztették az adószedő lajstromot, a földmérések eredményét írásban rögzítették, részt vettek a határjárásban, nyilvántartották a városi ménest, regisztrálták a nyomozás és bűnüldözés eredményeit, intézték a város levelezését. A *kancellisták* a *notariusok* hivatalsegédei voltak. A népszámlálás, az *adószedők* segítése, a körlevelek és végrendeletek írásba foglalása, a földmérő mérnökök kísérése és segítése tartozott a feladataik közé. A *hadnagyoknak* kellett a *forspontokat* hajtani, a gonosztevőket felkutatni, a Városházát őrizni, a rabokat és a nyári kaszásokat felügyelni. Összegezve tehát a rendfenntartás személyes biztosítása volt a feladatuk. *Polgárok* szóval illették azokat a személyeket, akiknek tiszte volt a bírói parancsok végrehajtása, a szemlék végzése és az azokról való részletes beszámoló, a szomszédok közötti viszályok elrendezése, az adóhátralék beszedése. A státútumok megszegőivel

szemben feljelentési kötelezettségük volt, a gyanús házakat megfigyelés alatt kellett tartaniuk, közre kellett működniük a katonák kvártélyozásában, s ugyancsak feladatuk volt a *hadnagy* vezetése mellett a Városháza és a rabok vigyázása. A *drabantok* (vagy *darabontok*) az adószedés idején teljesítették a *hadnagyokra* és a *polgárookra* kirótt kötelezettségek mellett a nép behajtását az adók beszolgáltatására. A *rationatus csaplárok* pedig a tized fejében behozott borokat felügyelték.¹⁷

A következő fennmaradt kiegészítések már a 19. századból származnak. 1827. november 13-án a *strázsamester* munkaköre került részletes meghatározásra. Jelen esetben a városi tanács és a választott közösség együttes ülésen fogadta el a szabályzatot. Feladatát öt pontba szedték: 1. a strázsára való szoros vigyázás; 2. a vásárokon és piacokon való ügyelés; 3. a vásárokon, boltokban és kocsmákban a mértékre való ügyelés; 4. tűz esetén a helyszín és a vagyontárgyak biztosítása; 5. a köztisztaság felügyelete.¹⁸ 1841-ben a *belső commissarius, a strázsamester és az udvari gazda* tevékenységét szabályozták.¹⁹

A peres ügyek zökkenőmentes intézése érdekében a város többször is kénytelen szabályozni a jogi képviselői feladatok végzésére hivatott személyek körét. 1782. március 23-án Kecskemét város tanácsa szabályozta a panasztétel és a jogi képviselet formáját. Az okirat szerkesztőjének fel kellett tüntetnie a nevét, ellenkező esetben a hatóság a benyújtott okirat tartalmával nem foglalkozott. Tekintettel az országos szabályozásra, a tanács azt is megtiltotta, hogy az alperes és a felperes jogi képviselője ugyanaz a személy legyen egy adott perben.²⁰ A 19. század elejére rögzült az ügyvédi feladat ellátásához szükséges előfeltételek sora. Ennek megfelelően 1822-ben egy statútum megtiltotta, hogy jogi végzettséggel nem rendelkezők mások számára folyamodványokat és peres iratokat készítsenek. A zugírások által fabrikált, zavaros iratok hátráltatták a bíróság munkáját. Az úriszék is arra ösztönözte a tanácsot, hogy ilyen iratokat ne fogadjon el. A tanács ezért úgy határozott a kérdéses szabályrendeletben, hogy a határozat kibocsátását követő időponttól kezdve csak prókátor által szerkesztett iratot bírál el, más iratokat visszaküld a kérelmezőnek.²¹ Ezzel megvalósult az ügyvédkényszer Kecskeméten. Ezt a rendeletét a tanács 1823-ban egyező tartalommal megismételte.²²

A város ugyanilyen buzgalommal igyekezett megvédeni a más hivatáshoz tartozók érdekeit is. Amint a szabad királyi városokban, Kecskemét mezővárosban is működött a céhes rendszer, annak minden általános jellemzőjével és ismertetőjegyével együtt, monopól formában. A tanács 1774-ben határozatában fellépett a kontárokkal szemben, tehát azok ellen, akik céhes kereten kívül kényszerültek megélhetésüket ipari tevékenységgel biztosítani. A céhen kívüli munka természetes okozója persze az, hogy a céhekbe való bekerülés igen nehézkes volt, a mesterek igen komoly numerus clausust állítottak fel saját piacuk biztosítása érdekében. Azok tehát, akik a mesterséget a céhbéli

mesterektől kitanulván felszabadultak és kontárkodnak, meg lesznek zabolázva – mondta a rendelet. A tanács viszont ezen szabály alól kivette azokat az asszonyokat és lányokat, akik saját háztartásuk számára végeztek a szabó mesterség keretébe tartozó munkákat. A városi tanács szerint ehhez joguk volt, ezzel nem sértették a céhes mesterek érdekeit. A kifejezetten ilyen jelleggel bíró szabályozás nem véletlen: a mesterek szerettek volna minél nagyobb piacot biztosítani maguk számára, akár a házimunkával előállítható termékek rovására is, s minél több személyt az ő portékájukból való vásárlásra ösztönözni.²³

Az ötvös, a szűcs és a kovács céhekbe való bekerüléshez – a mesterremek elkészítése mellett – például komoly vendéglátást kellett szerveznie a jelöltnek, ajándékot volt köteles adni a városbíróknak, s nem csekély taksát kellett fizetnie. Ezt sokan nem engedhették meg maguknak, így céhen kívüli tevékenységre kényszerültek, hacsak nem akartak a hosszú tanulóévek után inkább földműveléssel foglalkozni. A *deák céh* működése is felettébb érdekes; e név alatt egy vallási egyesületet találunk, *dékánnal* ez élén. Ünnepeik, mulatozásaik szigorú szertartást követtek. A kötekedő embernek kötelező volt egy szabályos mulatságot szerveznie, minden költség viselésének szabálya mellett. Aki szó nélkül távozott, vagy részeg garázda módon viselkedett, büntetést volt hivatott fizetni. Ha valaki beteg volt, a mulatság idején házhoz küldték neki az ételt. Ha valaki nagyobb vétséget követett el, fél- vagy egész mesterasztalt kellett adnia, megvendégelve a többieket. A csizmadia céhnél is kemény szabályokkal találkozhatunk: ha egy mester 36 pénznél magasabb heti bért fizetett legényeinek, elvesztette mesterségét. Ez azzal magyarázható, hogy így kívánták megakadályozni azt, hogy az egyébként is segédhiányos időszakban egymástól elcsábíthassák legényeiket a mesterek. A céhbéli munka a nyári mezei munkálatok alatt szünetelt, egységesen Péter-Pál napjától egészen Szent Mihály napjáig. A céhekben vallási hovatartozás nélkül kaptak helyet a mesterek.²⁴

A tanács 1816. február 16-án részletesen szabályozta a céhek gyűléseinek menetét. A céhgyűlés tartásához a céhbéli *commissarius* értesítése szükséges. A gyűlésen jelen is kell lennie, de ha mégsem lenne ott, a határozat-tervezeteket részére a gyűlés előtt meg kell küldeni. Ha az előbbi szabályokat a mesterek megszegik, árestommal vagy egyéb büntetéssel sújthatók. A céhgyűlésen kötelező a jegyzőkönyv vezetése. A született határozatokat a *commissarius*nak alá kell írnia, különben hatálytalanok a döntések. Egyéb gyűlést tartani vagy határozatokat hozni a céhen belül tilos. A céh határozata ellen a városi tanácshoz lehet fellebbezni.²⁵ A tanácsi szabályozás nem véletlen: a céhek autonómiája igen széles körű volt, a városon belül állam az államban. A céhes statútumok megismerhetősége és jogellenesség esetén azok felülvizsgálata az egész városi közösség érdekeit szolgálta. Ezeket a monopóliumokat csak az 1839/40-es törvényhozás volt képes először áttörni.²⁶

Az előbbieken a város tisztségviselőire, alkalmazottaira vonatkozó, s fennmaradt szabályokat, valamint az ügyvédi és iparos hivatásrendeket érintő szabályrendeleteket tekintettük át. Jelen tanulmány második részében a szabályozás alanyai helyett fordítsuk figyelmünket a szabályozandó jogtárgyakra! Minden város számára az egyik legfontosabb feladat a tűzrendészeti szabályalkotás és annak maradéktalan betartása. Egy város – építészeti adottságainak köszönhetően – egy tűzvész katasztrófájának elsődleges színtere lehet. Nem véletlen, hogy a korszak bűncselekményi kategóriái között a tűzokozás, a gyújtogatás külön csoportot, jogterületet képez.²⁷ Magyarországon talán az egyik leghíresebb példa a budai Tabánban 1810. szeptember 5-én bekövetkezett tűzvész, amelynek nyomán szinte az egész városrész a tűz martalékvává vált.²⁸ Kecskemét 1776. április 29-én a tizedesek feladatává tette, hogy hetente egyszer vizsgálják meg a tizedükbe tartó házakat, hogy van-e ott pernyés vödör, s nem hibás-e a kemence. Ennek tényét a tizedesek minden vasárnap büntetés terhe mellett kötelesek voltak jelenteni a főbíróknak.²⁹ Az 1805. évi szabályozásban részletes elővigyázatossági intézkedéseket tettek a tűz elkerülése érdekében: takarmányt a város széléhez közel, illetve a házak udvarára boglyába hordani tilos, sertéseket perzselni csak a szőlőkben szabad, kivéve a nedves, esős, havas időszakokat, valamint tilos a városban pipázni.³⁰ Megjegyzendő, hogy ezt a rendeletet a város 1812. június 10-én megismételte, és büntető szankciókkal egészítette ki előbbi rendeletét.³¹ Ennek igen egyszerű oka van: előtte két nappal ötvenkilenc ház, húsz épület és egy malom égett le annak következtében, hogy egy helyi gondatlan lakos a meleg nyári, de szeles időben pipájára gyújtott. Hiába a gondos jogalkotás, 1819-ben ismét tűz pusztított a városban, egyaránt megolvasztva a Városháza és a katolikus templom harangját.³² Kecskemét 1824-ben már a céhek munkáját is korlátozta tűzrendészeti okokra hivatkozva; összhangban Pest vármegye rendelkezéseivel, szeles időben tűzzel senki sem dolgozhat, csak ún. hideg munka végezhető kovácsok és lakatosok számára is.³³ 1840-ben a városi tanács a helyőrség parancsnokának bevonásával kísérelte meg eltüntetni a katonákat az utcán való dohányzástól. A város elő is vezette; amennyiben nem történik változás, kénytelen lesz felsőbb hatóságokhoz fordulni az ügy megnyugtató rendezése érdekében.

Ha nem is az elemi károkkal szemben, de a külső veszély, a hívatlan vendégek távoltartását szolgálta a város árkaiknak és kapuzatának állapota. A város közbiztonságára vigyázó személyekről az előbb már szóltunk. Kecskemétnek igazi városfala sohasem volt, hiszen ez kezdetektől fogva királyi privilégium, csak nemes személyeket illetett meg, így városok esetében kizárólagosan a szabad királyi városokat. A város ennek ellenére nem volt védtelen. A város körül karókkal megerősített sánc volt, rajta kapuk és hidak. Az összesen nyolc kapuból öt nagyobb, három kisebb volt. A kapuk mellett kis házacskákban őrk álltak, akik reggel kinyi-

tották, este pedig becsukták a kapukat. Háborús időkben a városlakókból álló állandó fegyveres őrség váltotta egymást.³⁴ 1776. október 15-én a tanács szólta a város árkaiknak védelméről: azoknak, akik a városárok tuskéit pusztítják, 1 forint büntetést kellett fizetniük.³⁵ 1778. augusztus 21-én pedig arról rendelkezett a tanács, hogy a város árkaiknak megvédése érdekében annak gazdának a feladata az árok karbantartása, akinek a telke azzal határos.³⁶ Érdekes ennek a rendelkezésnek egy későbbi, 1849-es változatát megfigyelni: eszerint továbbra is annak kell tisztítania az árkot, akinek a házával határos, de a jogszabály szövegében már nem szerepel a védelmi szempont; ez a 19. század második felére elvesztette jelentőségét.³⁷

A közrend másik területe az, amikor nem a külső veszélytől, hanem a belső rendzavaróktól kellett megóvni a városlakókat. 1774-ben Kecskemét város tanácsa rendelkezett a város éjszakai nyugalma érdekében. A verekedések és sokféle erkölcsatlenségek elkerülése végett a *hadnagyok, polgárok, darabontok (drabantok)* kötelessége volt este 10 óra után végigjárni a vendégfogadókat, csárdákat, csapszékeket, és akit ott találtak, azt a személyt *árestomba* kellett vetni, s 12 pálcaütést rámérni. Akivel ez második alkalommal is előfordult, még nagyobb büntetést kellett elszednie.³⁸ Ezt a rendeletet 1795. november 26-án kiegészítették: minden tizedbe (városrészbe) 6-6 ört állított a város, akik éjszaka részt vettek az őrködésben egy tizedes vagy éjjeli őr felügyelete alatt.³⁹

A város építésügyi szabályozás keretében is igyekezett a lakosságot a falak között tartani, őket számba venni, s az idegeneket a várostól távol tartani. A rendelet szerint azok, akik a város engedelmé nélkül akár a szélmalomnál, akár a temető táján vagy másutt kunyhót építenek, ha idegenek, tizenöt napon belül a hazájukba menjenek, illetve ha kecskemétiak, a városba jöjjenek vissza, egyébként a határidő letelte után a városi hatóságok az épületeket lerombolják.⁴⁰

A nem kívánt személyek távoltartására a város komoly idegenrendészeti szabályrendszert épített ki. A tanács már 1776. április 29-én rendeletben a tizedesek kötelezettségeként szabta meg, hogy minden héten egyszer tizedbéli házaikat tartoznak megvizsgálni, hogy nincs-e ott idegen vagy gyanús személy. A vizsgálat eredményét minden tizedes köteles volt vasárnaponként jelenteni a főbíróknak.⁴¹ 1785. szeptember 18-án már arról panaszkodott a városi tanács, hogy sok az idegen, és velük együtt elszaporodott a bűncselekmények száma is. Közöttük sok a munkanélküli, de akik dolgoznak, azok közül is sokan feslett erkölcsűk és életük miatt hamar a pénzük torkára hágnak. Ezért, aki a városi tanács engedélye nélkül idegent befogad, vagyoni állására tekintettel 6 forint vagy 12 pálcabüntetést köteles viselni. 1790-ben ismét megerősítette a város, hogy a letelepedéshez külön engedély kell.⁴² 1798-ban továbblépett a városi vezetőség. A helybeliek azt tapasztalták, hogy sok jövevény egy-két évi ott tartózkodás után helybeliekkel való házasságkötéssel kívánja helyben maradását megerősíteni. Ezért a városi tanács

úgy határozott, hogy megbüntetik azokat a lakosokat, akik ilyen házasság kapcsán násznagyságot elvállalni bátorodnának.⁴³ 1809-ben előírták a koldusok össze- számlálását, az összeírt idegeneket pedig kitiltották a városból.⁴⁴ 1809-től már a letelepedési engedély elnyeréséért is fizetni kellett 24 forintot. Ennek harmada a tűzi kasszába, harmada az árvák és talált gyermekek táplálására, harmada pedig a másodbírói kasszába került, amelyből a közszükségleteket fedezték.⁴⁵ Idővel tovább épült az idegenekkel való házasságkötések körének szabályozása. Az eskető papoknak és lelkészeknek 1817-től vasárnaponként a házasulandók jegyzékét át kellett adniuk a strázsamesternek, aki azt a főbírónak továbbította. Így könnyebb volt a város számára nem kívánt házasságkötéseket megakadályozni. Azt a tilalmat ebben a rendeletben is megerősítették, amelyben az idegen férfi melletti násznagyságot büntették.⁴⁶

Az előbbi szabályok kapcsán felmerül a kutatóban a kérdés, miért volt szükséges ilyen szigorúan bánni az idegenekkel, a letelepülni szándékozókkal. A válasz viszonylag egyszerű. Kecskemét a vázolt korszakban Magyarország egyik legnagyobb és leggazdagabb városa volt. A boldogulás lehetősége sok idegent vonzott a városba, akik a jobb anyagi lét reményében vándoroltak ide. Viszont a város egy idő után nem volt képes eltartani ennyi napszámost. Ezért volt szükség ezekre a szigorú intézkedésekre.⁴⁷ 1822-ben például a városi tanács szabályozta a nem helybeliek kereskedelmi jogát: a hetivásárokon kívül idegeneknek a továbbiakban sem volt szabad árusítaniuk.⁴⁸

1825-ben a koldusokkal kapcsolatban tovább fejlődött a szabályozás. Demeter János szenátor, Tóth Antal második bíró és Simonyi János jegyző kapta feladatuk, hogy a koldusokat számba vegyék. A nem helybelieket jelenteni kellett a főbírónak, hogy ő gondoskodjék a saját településükre kísérésről. A munkaképes helybéli koldusokat munkára kellett bírni, a valóban helybéli szegények pedig a koldulásról pecsétet kaptak igazolásul.⁴⁹ 1826-ban a tanács átfogóan szabályozta a szegényügyet. Az idegenek – a tanács szerint – főleg a koldusok és a szegények számát növelték. Sokan jöttek kertésznek a pusztába, majd beházasodtak egy kecskeméti családba, s ott is maradtak. Ezért az idegenek befogadásához engedély kellett, még akkor is, ha csak a tanyára vették fel őket kertésznek. Aki ezt a tilalmat megszegte, 12 forint vagy 12 pálcabüntetésben részesült. Aki idegen mellett násznagynak állt, 24 forint büntetést fizetett. Esküvő előtt a papoknak és a lelkészeknek tájékoztatást kellett adniuk a tanácsnak. Aki ennek ellenére lányát idegen férfihoz adta hozzá, tudomásul kellett vennie, hogy ebben az esetben a lány is kiutasítást szenved a városból. Előírták a lakosságnak, hogy maguk is nézzenek körbe a lakókörzetükben, tizedükben, és a bizonytalan sorsú idegenek személyét jelentsék.⁵⁰ A szegényeken kívül a gazdagabb idegenekkel sem volt elnézőbb a tanács. 1827-ben megtiltották, hogy idegen ingatlant vásároljon Kecskeméten. Az adásvétel pillanatában a tized szerint illetékes szenátornál igazolni kellett, hogy a vásárló helyi lakos.⁵¹

A város a tulajdonában lévő földeket a lakosság szegényebb tagjainak bérbe adta. Ezzel a szociális színvonalat emelni. Sokan viszont visszaéltek ezzel a lehetőséggel, és saját boldogulásuk mellett a megkapott földet – többelhasználással – albréletbe adták idegeneknek. A város a joggal való visszaélés ezen formája ellen határozottan fellépett. 1830. szeptember 6-án megtiltotta az árendás földek bérbe adását. Aki viszont az ilyen földet idegennek bérbe adta, mint arra érdemtelen, megfosztották azon földjétől, amelyet árendált.⁵² Ezt a rendelkezését a tanács már 1836-ban kénytelen volt megismételni, kijelentve azt is, hogy aki a városi tanács helyett – amelynek erre kizárólagos joghatósága van – mástól vesz árendába földet, s emiatt kár éri – ilyen kár például a bérleti díjkülönbözet –, kárát maga köteles viselni.⁵³ Ennek ellenére nemsokára, 1840-ben újra rendezni kellett a kérdést. Mivel már a választott közösség állapítja meg, hogy sokan idegennek adják árendába földjüket, a tanács ezért az alábbi határozatot hozta: a város azért szerezte és adja bérbe e földeket, hogy a helyi lakosokat ezzel segítse. Így, aki idegennek adja bérbe, attól elveszik, és más rászorulóknak, arra érdemesnek adják majd.⁵⁴ Hiába a szélesebb városvezetés dorgálása, 1845 márciusában ismételtelen napirendre kellett kerülnie a kérdésnek. A tanács ekkor kifejezetten megtiltotta, hogy hivatalos jóváhagyás nélkül hasznabéres földről bárki is szerződést kössön.⁵⁵

A szegényügyi igazgatás legalább olyan hangsúlyt kapott Kecskeméten, mint az idegenrendészeti szabályozás. 1777. szeptember 9-én a város az árvák értékeinek megóvásáról rendelkezett. Ekkor a katolikus Banó János és a református ifj. Deák Mihály lettek az „árvák atyái”. Ha észlelték, hogy a saját vallásukból valaki elárult, és a végrendelet nem nevezett meg gyámot, valamint természetes gyám sincs, akkor vagyontukat összeírták, a leltárt a városi levéltár őrizte meg, egy másolati példány maradt az „árvák atyjánál”, és elszámolás terhe mellett kezelte az árva vagyont.⁵⁶ 1690. szeptember 10-ére datálható az a rendelkezés, amely a dézsma nagyságáról rendelkezett. Itt a jobbágyterhet egységesen határozta meg a tanács: a búza tizenötöd, az árpa, a zab és a bor tizedrészét kellett a Városházára beszállítani a lakosságnak. Mint már említettük, a város a püspöktől bérelte a tizedet, tehát évente egy összegben fizetett.⁵⁷ A jobbágyterhek viselésére kötelezett lakosság mellett a mezőgazdasági idénymunkások tisztas megélhetéséről sem feledkezett meg a város. Június 22. napjáig heti fél tallér (90 dénár), ezt követően 1 magyar forint (100 dénár) volt a fizetség. Aki ezt a minimálbérezést nem tartotta be, 12 forint büntetést fizetett.⁵⁸ A városi tanács a jobbágyterhek rendezése és egységesítése mellett érvelt 1830-ban is, amikor a katonai beszállásolásra vonatkozó rendeletét kihirdette. A város elrendelte, hogy amely lakosnak háza van, annak a személynek kötelessége istállót is építeni. Az természetes, hogy az köteles kvártélyozni, akinek háza van. Viszont sokaknak nem volt a házukhoz istállójuk, így a beszállásolás alól könnyebben kibújhattak, hiszen a be-

szállásolt katona a lovát is jó helyen kívánta tudni, így olyan portát választott, ahol istálló is volt. Így az istállótulajdonosok folyamatosan hátrányos helyzetbe kerültek. Ez a rendelet mind a mesterekre, mind a földművesekre kiterjedt. Azt az árendás, aki a következő Szent György napig istállót nem épített, árendájától megfosztották. Ennek a rendeletnek a betartásáról a második bíró gondoskodott.⁵⁹

A szegényüggyel kapcsolatban az elhalt szegény emberek temetéséről is gondoskodni kellett. A város 1831. július 7-én elhatározta: a legszegényebbek eltemetése kapcsán a város ingyen biztosít koporsót, amíg az illő szertartásról az adott felekezet papja, lelkésze köteles gondoskodni.

A tárgyalt korszak végén az idegen munkavállalók számára bevezették a cselédkönyv alkalmazását. Ezt a választott közösség és a városi tanács együttes ülése rendelte el 1844-ben. A napszámok számát jól példázza, hogy ekkor a cselédkönyvet hatezer példányban nyomtatták ki Szilády Károly könyvnyomdájában, Tasnádi József könyvkötő segítségével. Ez a könyv nyolc lapból állt. 1845. január 1-jével vezették be a kötelező cselédkönyvezést. A gazdának a gazdasági év végén kötelessége volt a cselédkönyvbe beírni a cselédrol alkotott véleményét. Az a cseléd, akinek nem volt cselédkönyve, 12 pálcabüntetést vagy fogságot kapott büntetésül, aki

pedig ilyen cselédet alkalmazott, 12 forintot fizetett büntetesként.⁶⁰ Ezt a rendelkezést 1848. január 7-én megerősítették.⁶¹

1849-ben a zsellérek költözését szabályozta a város.

Sok probléma származott abból, hogy a zselléreknek egy évre kellett szerződniek, előbb nem mehetek el, új gazdát keresve. A városi tanács döntése szabályozta a szerződések idejét, így a zsellér évente kétszer költözhetett és vállalhatott új munkát: Szent Demeter napján (október 26.) és Szent György napján (április 24.).

E rövid tanulmány keretében is látható, hogy

Kecskemét mezőváros életében a városi tanácsnak, majd vele együtt a választott közösségnek mennyire szerteágazó igazgatási feladatot kellett ellátnia. A tisztségviselők és a városi alkalmazottak magas száma egyértelműen jelzi a feladatok sokrétűségét. A röviden ismertetett feladatmegosztás minden egyes tisztségviselőnél tetemes munkát jelöl meg, sokszor az egyes részfeladatokhoz segítők, beosztottakat is rendelve. Amikor kétszáz év távlatából a szemlélődő ítéletet mond az újkori feudális városi igazgatásról, elmondhatja, hogy a vizsgált kor embere nagy szakértelemmel és érzékkel bírta a városi élet minél színvonalasabbá tételében gazdasági, igazgatási és szociális téren egyaránt.

Kecskemét, új városháza (képeslap, 20. sz. eleje)

Jegyzetek

¹ Blazovich László: *Városok az Alföldön a 14–16. században* (Szeged, 2002, 132. p.)

² Hornyik János: *Kecskemét város gazdasági fejlődésének története* (Kecskemét, 1927, 31. p.)

³ Hornyik: i. m., 38. p.

⁴ Hornyik: i. m., 13. p. és Iványosi-Szabó Tibor: *Kecskemét gazdasága és társadalma a polgári forradalom előtt* (Kecskemét, 1991, 7. p.)

⁵ BKML IV. 1504. b/76. 887–888. p. Balla János kivonata az 1794–1796. évi tanácsú jegyzőkönyv 267. lapjáról. Iványosi Szabó Tibor (i. m., 4. p.) szerint Kecskemét város levéltári anyagát a II. világháború alatt biztonsági okokból Szentlőrincre szállították, ahol az anyag az épülettel együtt minden bizonnyal elpusztult. Így Balla János utólagos kivonatai felbecsülhetetlen értékűek.

⁶ BKML IV. 1504. d/5. Ezt az okiratot Koháry István személyesen aláírta, majd a Szívós községben tartózkodó Dul Mihály jószágigazgató szintén ellátta a kézjegyével.

⁷ BKML IV. 1504. d/5. A Koháryak pecsétjével ellátott eredeti másolat.

⁸ BKML IV. 1504. b/76. 843–844. p. Balla János kivonata az 1718–24. évi tanácsú jegyzőkönyv 811. lapjáról.

⁹ BKML IV. 1504. b/76. 854. p. Balla János kivonata az 1761–1767. évi tanácsú jegyzőkönyv 89. lapjáról.

¹⁰ BKML IV. 1504. a/2. Szilády Károly másolata az 1708–1713. évi jegyzőkönyvből.

¹¹ BKML IV. 1504. h/2. 91–92. p.

¹² Az éves díj 100 forint volt. Miután hetente kétszer tartottak ülést,

ez éves szinten közel 100 alkalom volt. Ha valaki távol maradt az üléstől, alkalmanként 1 forint levonást szenvedett el.

¹³ BKML IV. 1504. b/76. 869–870. p. Balla János kivonata az 1786–1790. évi tanácsú jegyzőkönyvből, 331–332. p. Ebben az időszakban a tanácsülések már kedden és pénteken voltak, télen 8 és fél 12 óra között, nyáron reggel 7 és 11 óra között. A tanácsosok a pénzbeli juttatáson kívül három öl fát is kaptak természetben.

¹⁴ Ebből a szabályból következik, hogy a heti egyszeri ülés a századvégre már kevésnek bizonyult.

¹⁵ BKML IV. 1504. a/2. LXV. Szilády Károly által készített jegyzőkönyvi másolat, 132–145. p.

¹⁶ A váci püspök a tized helyett haszonbért kapott. A város már a 17. századtól bérelte a megyés főpásztortól a tizedet, s ezért 200 aranyat fizetett. Lásd: Iványosi-Szabó Tibor: *Kecskeméti szabályrendeletek (1659–1849)* (Kecskemét, 1991, 34. és 68. p.)

¹⁷ Egyéb alkalmazottakkal is találkozhatunk a forrásban, viszont a tanulmány szövegének tehermentesítése érdekében feladatukat itt hozzuk: Pintérek: hordók kezelése. Sütő asszonyok: cselédek, rabok kenyérral való ellátása. Szénakötő: a katonaság és a város lovainak porciózása. Porkoláb: rabok őrizője, vasraverője. Árvák atyjai: az árvák vagyonának kezelése. Tornyosok és éjjeli vigyázók: tűzre vigyázni, pipások büntetése, kurtakocsmák felszámolása, gyanús elemek lefogása. Adószedésben segédkeznek. Az éjszakai borivókat csendesítik.

¹⁸ BKML IV. 1504. h/2. 394–399. p. Az első két feladat kifejtése: 1. Örök eligazítása, vezénylete, felügyelete; a kocsmák személyes

ellenőrzése, a kóborlók begyűjtése. 2. A standok szabályos felállításának ellenőrzése; minőség-ellenőrzés; árdrágítások megakadályozása; az engedély nélküli koldulók bekísérése; az árusításra nem jogosultak feljelentése.

- ¹⁹ BKML IV. 1504. h/2. 484–495. p. A/ Belső commissariusi hivatal kezelése és számadása alá tartozik a katonaság számára szükséges zab, széna, szalma és forspont (előfogat, igavonás) szolgáltatások biztosítása. B/ A strázsamester fő kötelezettsége a közbiztonságra, csendességre és a jó rendre való vigyázás, így különösen: éjjeli őrk szemmel tartása; kóborlók begyűjtése; kurtakocsmák, prostituáltak, tolvajok, orgazdák felderítése; vásárok rendjének felvigyázása: koldulók begyűjtése, vásári tolvajok felderítése, tűzvédelem, vásári mértékek ellenőrzése. C/ Udvari gazda feladata: tisztaságra vigyázni a Városházán és a vendégszobákban; városi kocsisok, kocsik, lovak felügyelete; Városháza feletti gondnoki feladatok ellátása: fűtés, kémények állagának és biztonságának biztosítása, lovaknak takarmány biztosítása stb.
- ²⁰ BKML IV. 1504. a/2. Szilády Károly által készített másolat az 1775–1783 évi jegyzőkönyvből, II. LXV.
- ²¹ BKML IV. 1504. h/2. 333–334. p.
- ²² BKML IV. 1504. h/2. 342–343. és a/1822. II. 122. p.
- ²³ BKML IV. 1504. h/2. Az 1774. évi tanácsülési jegyzőkönyv 454. oldalán lévő szöveg alapján, 25. p.
- ²⁴ Hornyik: i. m., 85–87. p.
- ²⁵ BKML IV. 1504. a/1815–16. 114–115. p.
- ²⁶ 1840:16. tc. 1–2. §
- ²⁷ Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet* (Budapest, 1997, 246. p.)
- ²⁸ Végváry Annamária: *Adalékok a Tabán történetéhez* (Budapest, 2000, 30–31. p.)
- ²⁹ BKML IV. 1504. b/76. 787–788. Balla János kivonata az 1761–1767. évi tanácsülési jegyzőkönyv 301. lapjáról.
- ³⁰ BKML IV. 1504. h/2. 173–174. p.
- ³¹ A szabály megszegőinek 25 forintot kellett fizetniük, vagy ugyanennyi botütést elszenvedniük.
- ³² Völgyesi Levente: *Kecskemét mezőváros állami egyházi és kisebbségügyi szabályozása a XVIII. és XIX. század fordulóján*. In: Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae tom. XXXVIII

- XXXIX, Budapestini, 2001–2002. 120. p.
- ³³ BKML IV. 1504. h/2. 349–350. p.
- ³⁴ Hornyik: i. m., 19–20. p.
- ³⁵ BKML IV. 1504. a/2. Szilády Károly által készített jegyzőkönyvi másolat II. LXV.
- ³⁶ Uo.
- ³⁷ BKML IV. 1504. h/2. 525–526. p.
- ³⁸ BKML IV. 1504. h/2. Az 1774. évi tanácsülési jegyzőkönyv 419. oldalán lévő bejegyzés másolata, 25. p.
- ³⁹ BKML IV. b/76. 790. p. Balla János kivonata az 1794–96. évi tanácsülési jegyzőkönyv 171–186. lapjáról.
- ⁴⁰ BKML IV. 1504. a/2. Szilády Károlynak az 1775–83. évi jegyzőkönyveinek másolata II.LXV.
- ⁴¹ BKML IV. 1504. b/76. 787–788. p. Balla János kivonata az 1761–67. évi tanácsülési jegyzőkönyv 301. lapjáról.
- ⁴² BKML IV. 1504. h/2. Az 1790. évi tanácsülési jegyzőkönyv 89. oldalán lévő 140. tételszám alatti bejegyzés másolata, 40. p.
- ⁴³ BKML IV. 1504. b/76. 897. p. Balla János kivonata az 1798–1800. évi tanácsülési jegyzőkönyv 72. lapjáról.
- ⁴⁴ BKML IV. 1504. h/2. 186–187.
- ⁴⁵ BKML IV. 1504. h/2. 191. p.
- ⁴⁶ BKML IV. 1504. h/2. 255–256. p.
- ⁴⁷ Iványosi-Szabó: i.m. 112.
- ⁴⁸ BKML IV. 1504. h/2. 327–328. p.
- ⁴⁹ BKML IV. 1504. h/2. 355–356. p.
- ⁵⁰ BKML IV. 1504. h/2. 358–362. p.
- ⁵¹ BKML IV. 1504. h/2. 367. p.
- ⁵² BKML IV. 1504. h/2. 455. p.
- ⁵³ BKML IV. 1504. h/2. 469. p.
- ⁵⁴ BKML IV. 1504. h/2. 479–480. p.
- ⁵⁵ BKML IV. 1504. h/2. 510–511. p.
- ⁵⁶ BKML IV. 1504. a/2. Szilády Károly által az 1775–83. évi jegyzőkönyvből készített másolat II. LXV.
- ⁵⁷ BKML IV. 1504. a/1. 21. p.
- ⁵⁸ BKML IV. 1504. a/1. 57–58. p. 1691. június 24.
- ⁵⁹ BKML IV. 1504. h/2. 309–311. p.
- ⁶⁰ BKML IV. 1504. h/2. 506–510. p.
- ⁶¹ BKML IV. 1504. a/1848. 37. számú határozat.

Az intézményesített gyűjtemény, a múzeum

Magyarország kezdetben nem mutatott lemaradást a múzeumügyben a többi európai államhoz képest. A Magyar Nemzeti Múzeum¹ megalakulása a 19. század elején a nagy nemzeti múzeumok kialakulásának idejére tehető.² Szervezeti felépítése – a sokféle gyűjtemény egyben tartása – éppúgy, mint nemzeti jellege is a kor sajátosságait hordozta magában.

A magyar múzeumügyet a kiegyezést követő időkig a Nemzeti Múzeum és annak gyűjteményei jelentették. A század utolsó harmadáig nem valósult meg az egyes szakmúzeumok kialakulása, 1836 után nem született a múzeumügyre, irányításra vonatkozó törvény, s a muzeológia terén is csekély fejlődés mutatkozott.³

Az első magyar törvény a múzeumból 1807-ben született meg,⁴ amely jogilag elismeri Széchényi Ferenc felajánlását. Az 1808-ban elfogadott törvény⁵ a múzeum alapítását szolgáló alap gyűjtésére szólította fel az összes vármegyét.

A Nemzeti Múzeum jelentősége egyre növekedett, ezt bizonyítja az 1812-es „kincsrendelet”, amely meg-

Fejtl Írisz

A magyar múzeumi rendszer törvényi szabályozása 1881 és 1949 között

változtatta az addig érvényben lévő szabályt, miszerint minden érték az uralkodó tulajdonát képezi. A rendelet kimondta, hogy a múzeumnak joga van válogatni.⁶ Ezt követően 1827-ben nagyarányú felajánlásokat cikkeltek be.⁷ A leglényegesebb döntést az 1832–1836. évi országgyűlés fogadta el.⁸ Ennek eredményeként sikerült felépíteni a múzeum épületét az egykori Batthyány-majorsági telken. Az alapkőletétel (1836) és